

RECENSIONER

Åke Daun: *Det allmänmänskliga och det kulturbundna*. Prisma, Stockholm 1999. 271 s. English summary. ISBN 91-518-3512-6.

I det här arbetet söker författaren komma till rätta med kulturvetenskapernas relativism genom att uppmärksamma en nivå av det mänskliga som inte är variabel, nämligen biologin. När den kulturella nivån blivit alltför dominant kan man förstås uppleva olust med hegemonin och söka ett bredare perspektiv. Dauns bok har otvetydigt det syftet, *the study of man*, snarare än *the study of culture*, skriver han i början. Lite förenklat utgår han från en behovsteoretisk tanke som inte verkar särskilt svår att förstå. Kulturen består av en mångfald av skiftande värden som präglar våra handlingar genom att värdera och anvisa handlingsalternativ. Men det är också allt, den framstår som en tom handske som måste träs över en hand för att få liv. Det är där som behoven kommer in. Behoven är genetiskt kodade och driver oss framåt genom känslor som lust, njutning eller vrede. Behoven är enligt författaren desamma hos alla människor, men skiftar ändå i viss mån mellan individerna, i första hand av ärftliga skäl. Argumentet för detta uppges vara skillnader i personlighet över stora populationer, som är mycket större mellan individerna inom samma nation, än de genomsnittliga skillnaderna mellan samtliga individer i olika jämförda nationer, ett forskningsresultat Daun diskuterat också i tidigare arbeten om svensk mentalitet. Av detta skäl bör vi tro att ärftligheten individualiserar oss, menar han. Men de uppmätta skillnaderna kan naturligtvis lika gärna bero på något annat, vilket aldrig diskuteras.

Finns det någon skillnad på Dauns behovsteori och andra kända modeller av samma slag, t.ex. Maslows behovshierarki? Den senare gör som bekant tämligen evolutionistiska antaganden om högre och lägre behov och förutsätter att de mer basala tillfredsställts, innan man klättrar vidare. Det positiva med att ranka handlingsdrivande behov som t.ex. gemenskapstörst, behov av erkänsla eller ett primärt basbehov som värme kan synas vara den politiska nyttan av att uppmärksamma att

alla människor inte har samma möjligheter, den är i viss mån solidarisk mot de resurssvaga och förväntar sig betydligt mer av dem som tillfredsställt sina grundbehov. Ju högre upp, desto mer bör man egentligen tänka på andra. Det är logiken i Maslows humanistiska psykologi. Åke Dauns bok om biologi och kultur kommer många decennier senare, när behovsnaturalismen länge varit ur modet, i alla fall bland kulturforskare. Det nya sättet att se på de mänskliga behoven är inte så optimistiskt, detta är inte någon berättelse om människans förbättring. Uppgiften ställs inte som att beskriva systematiken i behovens utveckling hos individer eller grupper, utan i att benämna och elaborera behov i detalj. Sällan har behoven varit så många (dessutom är de alla på engelska, eftersom förebilderna är anglosachsisk testpsykologi). Bara för att specificera hur individer förhåller sig till andras maktutövning finns fem olika behov angivna. Man kan ha ett behov av att dominera, likaväl som att underordna sig. Vidare finns oberoende som en möjlighet, likaväl som efterliknande, alternativt att söka vara okonventionell, att med avsikt göra sig avvikande. För att komma med en kommentar så är det omöjligt att inte låta naiv, tänk vad många behov det finns! Vi har ett behov av att konstruera, av att leka, av vänner, av kunskap eller varför inte, ett behov av att undvika klander. Ungefär som inför en god roman i den realistiska traditionen eller en lång episk film kan man känna sej berikad av detta sätt att sätta ord på mångfalden i det mänskliga, inte i kulturen, utan det delade, det som vi alla bär med oss. Behoven är dock bara en första nivå, analysen är inte så reducerande. Slutprodukten, individens beteenden i särskilda historiska situationer, förmedlas genom kulturen. Denna varierar förstås, men en viktig invändning mot kulturell relativism måste enligt Daun vara att biologin via behoven ger ramar som visserligen uppvisar en individuell genetisk variabilitet som är viktig, men ändå inte kan förhandlas bort. Vi tål olika mycket av påfrestningar och söker strid eller samarbete med andra i olika grad av skäl som främst har med ärftlighet att göra. Psykosomatiska sjukdomar blir inte för Daun till "kultursjukdomar" eller spännande

uttryck förtidsandan, utan uttryck för frustrerade behov. Symptomen är inte främst expressiva, utan produceras under tryck inifrån. En följd av det här synsättet är att den kulturella nivån framstår som starkt reducerad i betydelse. Man blir inte heller så nyfiken på sådana fenomen om man accepterar författarens tankegång. Det väsentliga händer på behovens nivå och dramat förskjuts till att handla om genetiska skillnader mellan individer. En parallell från äldre arbeten av Daun är intresset för hur den situationella nivån kommer in som det sista ledet och får en avgörande betydelse för hur en given handling utformas. Våld är ett återkommande tema i framställningen och författaren tycks nöjd med den här modellen som utpekar alla som möjliga våldsvverkare, men situationen och den sociala kontrollen som till sist avgörande för utfallet. En lång översikt försöker t.ex. specificera olika individers relation till krigshandlingar, beroende på sådant som maktställning eller inflytande eller individens gener.

Jag uppfattar att Dauns egen tanke om det här arbetets nytta främst ligger i att förklara mänskligt beteende bättre. I viss mån vill den också ge verktyg för att hantera omänsklighet och grymhet, ett uppslag som aldrig kan vara fel, men där det är svårt att bli övertygad av hans tankegång. Beträffande det tragiska barnmordet i England på Henry Bulgar, som mördades av några pojkar, heter det att förklaringen ligger i en kombination av genetik, kanske i behovet av att härska över andra, och i det situationella: någonstans förelåg en nyckelretning som fick våldsvverkarna att gå över gränsen. I den välskrivna analysen föreslås, plausibelt kan det synas, att det faktum att offret täcktes med blå färg från en kastad burk var den ”nyckelretning” som på ett avgörande sätt dehumaniserade den lille pojken och möjliggjorde för de större pojkarna att överträda alla mänskliga hänsyn. Jag tycker inte analysen är poänglös, även om den naturligtvis kan göras på andra sätt också.

En kritik av boken är de många problem som skapas av att en genetisk individnivå utpekas som drivande. Kulturen evakueras, den blir till värden som i sig inte motiverar, bara anger vad som är mer eller mindre fördelaktigt eller åtråvärt. Detta kulturbegrepp utan egentlig motiverande kraft är på sitt sätt inte ointressant, eftersom det kan uppfattas som en kritik av perspektivet att allt är kulturellt, dvs. att allt beteende är oändligt formbart och inga absoluta måttstockar kan finnas för att bedöma kvaliteten i mänskliga handlingar eller institutioner. Det kan vara bra att på det här sättet skriva upp kroppen, det biologiska eller naturen, eftersom moder-

nitens kännemärke ju är en arrogans och självtillräcklighet som inte vill veta några gränser. Här erbjuds något annat. Problemet är ändå den tveksamma kvaliteten på de analyser som kan tänkas komma fram ur det här perspektivet. På fullt allvar citeras undersökningar av skillnader i beteende mellan könen som hänförs till ärftlig nivå, låt vara att kulturen, det inlärdade är med och färgar de konkreta yttringarna vid ett givet historiskt tillfälle. Daun vet inte om det finns någon gen för kvinnlig omvårdnad, men tycks ju tro det. Jag sympatiserar med honom när han hävdar att den psykosomatiskt sjuke känner sig dålig därför att den faktiskt blivit kränkt, för att rimliga behov av t.ex. självständighet inte kunnat tillfredsställas. Men vad ska man göra med en bok som helt okritiskt återger rader av psykologiska studier och hela tiden faller in i en okulär metaforik som ska lamslå läsarens kritiska förmåga: det har visats av den och den att, si och så många procent. Den disciplinära kompetensen sätts ur spel genom att en viss typ av testpsykologi görs till avgörande instans. Är detta en kulturforskarens behov av underkastelse (deference i förebilden Murrays typologi)? Vidare tycker jag att den genetiska nivån som förankrar variationer i behoven är besvärande vag. Daun avvisar traditionell etnologisk tolkning, till förmån för en mer drivande orsaksanalys där behoven trycker på och formar beteendet, dock utan att någonsin kunna observeras i ren form. Det allmänna behovet av makt kan aldrig observeras, bara dess historiskt och individuellt varierande yttringar. Tyvärr förhåller det sig enligt min mening så att analysen är cirkulär och att utgångspunkten i olika faktiska beteenden bara återupprepas i den mer generella behovsterminologin. Så fort man vänder ryggen till så passar de taniga kulturella effekterna på att byta om till mycket färggrannare kostymer, de flexar med musklerna och kallar sig behov. När något ovanligt hemskt och udda inträffar, som ett mord, då söker man efter en nyckelretning som gjorde skillnaden och den kommer naturligtvis alltid att finnas där. Jag tycker att boken är välskriven språkligt sett och att den har den lovvärda funktionen att påminna oss om våra begränsningar som kulturforskare. Men det känns ändå inte som att det här slaget av behovsanalys har så mycket att tillföra. Hela tiden dras indirekta slutledningar om de aldrig sedda behoven som aldrig kan påvisas vara fel just för att de är så vaga.

Magnus Mörck, Göteborg